

Світова велич Богдана

Департамент культури і туризму
Полтавської обласної державної
адміністрації
Полтавська обласна бібліотека
для юнацтва імені Олеся Гончара

Серія „Бібліотечка рефератів”

Світова велич Богдана

*Інформаційно-бібліографічні матеріали
до 425-річчя від дня народження гетьмана Богдана Хмельницького*

Полтава – 2020

Укладач: Вікторія Юрїївна Логвиненко

Світова велич Богдана : інформаційно-бібліографічні матеріали до 425-річчя від дня народження Богдана Хмельницького / укладач В. Ю. Логвиненко ; Полтавська обласна бібліотека для юнацтва імені Олеса Гончара. – Полтава, 2020. – 32 с. – (Бібліотечка рефератів).

Інформаційне видання із серії „Бібліотечка рефератів” присвячене 425-річчю від дня народження Богдана Хмельницького – видатного гетьмана, який став реформатором і фундатором української державності.

Публікація розрахована на широке коло користувачів: бібліотечних працівників, викладачів, вчителів загальноосвітніх шкіл, студентів, школярів та всім, хто цікавиться історією України та життям видатних людей.

Матеріал не є вичерпним, посібник складено на основі видань наявних у фондах Полтавської обласної бібліотеки для юнацтва імені Олеса Гончара.

Передмова	4
1. Родинні витоки гетьмана	5
2. Довга дорога на Січ	8
3. Гетьманування Богдана Хмельницького	12
3. 1. Зовнішня політика	13
3. 2. Внутрішня політика	15
4. Державотворча спадщина	19
5. Вшанування пам'яті гетьмана	22
Список використаної література	27
✓ Матеріали про життя та діяльність	27
✓ Електронні ресурси	30

Передмова

У середині XVII ст. на арену суспільно-політичного життя Східної та Південно-Східної Європи під акомпанемент гарматного гуркоту виступила мало кому відома до того людина, діяння котрої, за словами одного із сучасників, швидко звернули «на себе очі всіх народів». А через 10 років по тому вона пішла з життя, будучи – знову ж таки за висловом свідка тодішніх подій – «уславленою між монархами». Звали цю людину Богдан-Зиновій Михайлович Хмельницький.

Навколо цього імені ось уже понад три століття нуртують пристрасті, точаться гранично напружені суперечки, під час яких висловлюються абсолютно протилежні думки та оцінки. Це й зрозуміло, адже без будь-якого перебільшення можна сказати, що розпочата великим українським гетьманом війна за визволення своєї батьківщини з-під чужоземного поневолення і створення національної держави справила серйозний вплив на політичний розвиток Східної і Південно-Східної Європи.

Богдан-Зиновій Хмельницький – гетьман України, керівник Національно-визвольної війни українського народу в середині XVII століття – став одним із найяскравіших борців за утвердження нашої державності. Йому належить честь і слава бути фундатором української козацької держави – Війська Запорозького, основоположником української дипломатії. Незаперечною заслугою гетьмана Хмельницького було те, що все українство, незважаючи на станові інтереси, виступило єдиною як ніколи силою в боротьбі за національне визволення.

Багато написано книжок та складено пісень про славного гетьмана українського Богдана Хмельницького. Та про нього можна говорити й говорити, бо до нього Україна не знала настільки розумного та дипломатичного політичного діяча. Богдан Хмельницький зробив перші кроки до незалежної України. Намагався підтримувати добрі відносини з багатьма варварськими сусідами, з якими до нього дуже небагато людей спробували вести переговори.

Богдан Хмельницький вірно розумів, що досягти розквіту неможливо, терплячи постійні навали загарбників. Тому гетьман намагався під час перемир'я налагодити збройні сили тогочасної України, якими були козацькі дружини. Але про це все надалі...

Життя Богдана Хмельницького, тісно переплетене з долями багатьох тисяч українців, – це шлях блискучих перемог і гірких поразок, глибоких роздумів, утрат і знахідок. Діяльність цієї непересічної особистості нашої славетної козацької минувшини не тільки визначила долю самої України, а й відчутно вплинула на тогочасне європейське політичне життя.

У цьому, можна сказати, історичному визначенні гетьмана розкривається краса героїзму і величі подвигу славного сина України, легендарного воїна і патріота. Ніхто, як він, не зумів відчутти душу народу, його найпотаємніші прагнення і думи. І народ увічнив його образ у невмирущих думках і піснях.

1. Родинні витоки гетьмана

Народився Богдан-Зиновій Михайлович Хмельницький 27 грудня 1595 р. на Чигиринщині в родині дрібного українського шляхтича Михайла Хмельницького, який у корсунсько-чигиринського старости, магната Івана Даниловича служив осадником, тобто організовував заселення наддніпрянських земель, якими польський король наділив цього магната. Згодом дослужився до підстарости і став чигиринським сотником. За старанну службу Данилович 1616 р. наділив його пущею на правому березі р. Тясмин неподалік Чигирини, де Михайло Хмельницький заклав хутір Суботів. Тут, імовірно, і з'явився на світ майбутній гетьман України.

Богдан Хмельницький з дитинства увібрав у себе волелюбний дух покозаченої України. Мати його, Анастасія Федорівна, була козачкою з Переяслава. І це в подальшому визначило непевний шляхетський статус сина (який неодноразово при нагоді підкреслював своє шляхетське походження, але при цьому не забував і про свою козацьку кров). Невідомо, наскільки щасливим був цей шлюб, як і те, скільки дітей, окрім Богдана, мало подружжя.

Місто Чигирин стояло на торговельному шляху з Києва до Криму. І саме цим шляхом татари найчастіше пробиралися в Україну. Цим же шляхом відвідували Україну й запорожці. Адже Чигирин знаходився дуже близько до Запорозької Січі. І не могли не бувати тут у ці часи і Григорій Лобода, і Федір Полоус, і Тихон Байбуза, і Петро Сагайдачний, а значить, і не поспілкуватися з такою відомою і поважною людиною, як чигиринський підстароста й козацький сотник Михайло Хмельницький. Це, незаперечно, сприяло тому, що від самісінького дитинства Богдана захопили козацькі походи і мрія про Запорозьку Січ. Він уже змалку набирався козацького духу, ріс в обоженні козацького лицарства. Маленький Богдан зростав серед дітей козаків, селян, добре знав розмовну українську мову, народні пісні, думи, приказки, легенди (не випадково навіть його офіційні виступи, привітання, листи пересипані фольклорними вкрапленнями).

Інформатори XVII ст. повідомляють про холеричний темперамент Богдана Михайловича. Таку вдачу він успадкував, очевидно, від матері. У дитинстві він був запальним, непокірним, гордим і водночас уразливим хлопчиком. Від батька ж перейняв рідкісний дар холодного розуму, здатність за будь-яких обставин тверезо зважувати ситуацію й знаходити найоптимальніші рішення. Усі ці якості проявилися згодом, у період його гетьманування.

Цілком зрозуміло, що на формування характеру, світогляду вразливого хлопчика не могли не впливати всі тривоги і нещастя, які дамокловим мечем постійно тяжіли над його родиною, як і над усім тогочасним українським населенням Степового прикордоння. Це постійні татарські набіги. «Час такий був і

місце таке, – вказує Михайло Грушевський, – що не виростили й не ховались там люди інші, тільки хоробрі і завзяті...»

Природно, що за таких життєвих обставин у родині козацького сотника, який змалечку турботливо ставився до виховання свого Богом даного сина, пильна увага приділялась формуванню таких лицарських чеснот, як мужність, відвага, терпеливість, витривалість у перенесенні життєвих труднощів, товарицькість і взаємодопомога, досконале володіння зброєю, вправне поводження з конем. Богдан загартувався в небезпечних умовах степового прикордоння, де виживали найсміливіші, найміцніші. Помітивши в сина великі здібності до навчання, Михайло Хмельницький вирішив дати йому освіту, високу, як на той час.

Спочатку це була школа при одному з монастирів Києва. Там Богдан навчився читати й писати, здобув початкові знання з історії українських земель, дізнався про гоніння на православну віру католицької та уніатської церков, польських та ополячених українських магнатів. Потім – єзуїтський колегіум у Львові, класи граматики, поезики та риторики. Тут Богдан опанував польську мову і добре вивчив латинську, що була тоді мовою науки й

дипломатії. Саме тут він знайшов друзів, серед яких, очевидно, був і майбутній, київський митрополит, визначний церковний та культурний діяч Петро Могила.

Засвоївши європейську освіту, Богдан усвідомив, що єзуїти та єзуїтські колегіуми ведуть боротьбу проти української культури й духовності. Тому пізніше, вже на визволеній території України, він добивався їх закриття. Натомість дуже опікувався Києво-Могилянською колегією при Київському православному братстві, яка згодом стала академією.

Повернувшись зі Львова, Богдан Хмельницький вступив до Чигиринської козацької сотні і з того часу назавжди пов'язав свою долю з козацтвом. Освічений, вправний у військовій справі юнак не міг бути осторонь подій, що творилися навколо. А події ці були дійсно історичними. Після придушення у 1596 р. повстання Северина Наливайка козацькі нетяги не втихомирилися, а почали нові виступи, основою яких стала відмова виконання повинностей. Все це знаходило відгук в душі Богдана, зароджуючи зерна справедливості й жалю до свого народу. Не полишала його в спокої і слава запорожців, що ходили походами по Чорному морю, повертаючись звідтіля сповненими багатств та вдячності людей, яких визволяли з неволі. Проводирем їх був славний Петро Конашевич-Сагайдачний. Не раз бував він у Чигирині. Знав і поважав Михайла Хмельницького. Відзначав і його освіченого сина. І, може, тому, коли довелося

Сагайдачному йти 1618 р., на Москву, взяв він з собою і Богдана. Є згадки, що виявив Богдан себе у цьому поході не боязким і вправним воїном. І навіть у скрутну хвилину врятував королевича Владислава, який за його мужність подарував шаблю. З того часу і запам'ятав королевич козацького сина і приязно ставився до нього все своє життя.

Після повернення в Україну Богдан Хмельницький служить у кінній сотні батька й разом з ним 1620 р. бере участь у битві під Цецорою проти турецьких військ. У цій битві героїчною смертю поліг Михайло Хмельницький, а його син потрапив у турецький полон. 1622 р. стараннями козаків, побратимів старого Хмеля, Богдана було викуплено з неволі. Він повернувся додому і знову став на козацьку службу в Чигиринський полк.

Завзятий молодий сотник зі знанням справи взявся до роботи у Суботові. Невдовзі хутір перетворився у заможне господарство, розквітле поселення. Зростанню добробуту власника Суботова сприяло й одруження, яке відбулося 1630 року. 35-літній Богдан взяв у дружини гарну і розсудливу дівчину Ганну Сомківну, доньку багатого переяславського купця. Після смерті батька Ганна росла під опікою свого брата, Якіма Сомка, котрий приятелював з суботівським сотником. Пізніше, після обрання Богдана гетьманом Війська Запорозького, поміркований Яким Сомко став прилуцьким полковником.

В родині було шестеро дітей: 2 сина (Тиміш і Юрась) і 4 доньки (Катерина, Степанида, імена інших не встановлено). Далі буде ще дві дружини – Мотрона-Гелена та Ганна Золотаренко. Та навряд чи енергійний 30-річний Богдан міг задовольнитися спокійним сімейним життям. Не виключено, що він брав активну участь у боротьбі з татарами протягом 20-х років (розгром Кантемира-мурзи 1626 р., походи М. Дорошенка). Чи не з цього часу він упевнився у можливості порозуміння з кримською верхівкою, що так згодиться йому в 48-у році? Але справжні випробування були ще попереду.

2. Довга дорога на Січ

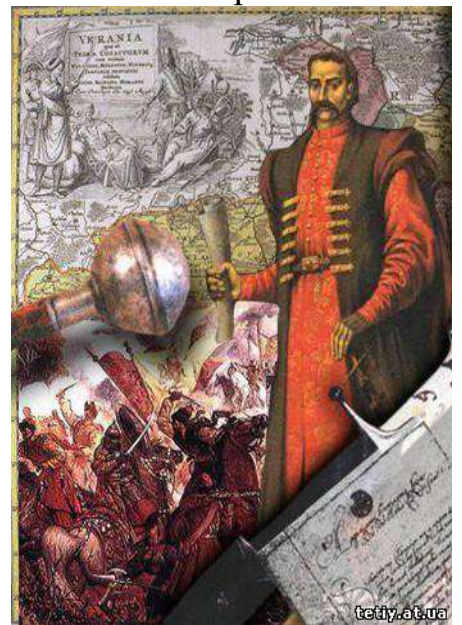
*Буде тобі, козаченьку, три доріженьки вкупі –
Одна в Рим, друга в Польщу, третя в Запорозжя.*

Визвольна боротьба українського народу проти панування Польщі стала для Богдана Хмельницького кровною справою ще в роки юнацтва, по суті майже півстолітній період його життя хронологічно вкладається в період козацько-селянських повстань, які почалися наприкінці XVI ст. і тривали до 1638 р. Одне з таких повстань 1594-1596 рр., очолюване Северином Наливайком, можна вважати своєрідним символічним відзначенням народження людини, якій судилося в майбутньому довести до переможного кінця боротьбу, що тоді почалася.

Після повернення в Україну Богдан Хмельницький служить у кінній сотні батька й разом з ним 1620 р. бере участь у битві під Цецорою проти турецьких військ. У цій битві героїчною смертю поліг Михайло Хмельницький, а його син потрапив у турецький полон. 1622 р. стараннями козаків, побратимів старого Хмеля, Богдана було викуплено з неволі. Він повернувся додому, сповнений ненависті до агресорів і свідомості нещадної боротьби з ними, опанувавши, втім, турецьку й татарську мови, і знову став на козацьку службу в Чигиринський полк.

Про ці часи його життя ми й до сьогодні знаємо дуже мало. Відомо лише, що після повернення мати Анастасія Федорівна скоро вийшла заміж за королівського жовніра Василя Ставицького і поїхала з ним у Білорусь. Богдан залишився єдиновласним господарем хутора і доклав чимало сил до його подальшого впорядкування. А після того як 1625 р. одружився з Ганною Сомко, сестрою свого старого друга, переяславського козака, майбутнього наказного гетьмана Якіма Сомка, почав будувати нову оселю з муром.

Та, очевидно, спокійне життя господаря було не для нього. Він прагне на Низ. Його військовий досвід, знання Кримського ханства, Туреччини стали запорозькому козацтву в нагоді. Хмельницький бере участь, а потім і сам очолює морські походи, відбиття навали кримчаків. Це підносить його авторитет серед козацтва, допомагає зайняти високі пости. І коли почалася нова хвиля селянсько-козацьких повстань, які очолили 1630 р. Тарас Федорович, а 1637-го й 1638 рр. Павло Бут, Яків Острянин і Дмитро Гуня, Богдана Хмельницького поставлено військовим писарем, а згодом чигиринським сотником. Хмельницький не тільки керував військовою канцелярією, а й виконував по суті обов'язки міністра закордонних справ, зокрема вів листування з представниками інших держав, брав участь у переговорах з іноземними послами (в Європі

його називали канцлером). Він як писар Війська Запорозького бере участь у переговорах з королем Владиславом IV та урядом Речі Посполитої.

Так формувався майбутній гетьман козацького війська. А поки що доля відкрила перед ним ще одну цікаву сторінку. Очевидно, її можна було б почати з депеші, яку надіслав 21 вересня 1644 р. кардиналові Мазаріні до Парижа французький посол при польському королі граф де Брежі: «Цими днями у Варшаві був один із старшин козацької нації, полковник Хмельницький, про якого я мав честь писати вашій емінінції. Він був у мене, я мав з ним дві розмови. Це людина освічена, розумна, сильна у латинській мові. Що стосується служби козаків у його величності, то якщо війни з турками не буде, Хмельницький готовий допомогти мені в цій справі». І не лише допоміг, а сам на чолі загону козаків разом з Іваном Сірком взяв активну участь у війні на боці Франції з Іспанією.

Після повернення Богдан Хмельницький дізнається про те, що чигиринський староста О. Конецпольський заявив свої права на Суботів і у його відсутність тероризував сім'ю – наїжджав на хутір, громив його. Забив найменшого сина. Інших – найстаршого Тимоша та середнього Юрія, дочок Катерину та Стефаниду залякав погрозами. Дружина від всього того смертельно захворіла і скоро померла. Богдан Хмельницький шукав допомоги у короля, але той, скутий волею магнатів, нічим не міг йому зарадити. «Так вони відносяться не тільки до мене, – говорив він однодумцям, так ляхи відносяться до всього народу, українського, який вважають бидлом і схизматиками... Вольності наші знищені, землі відібрані, більша частина вільних лицарів перетворена у холопів...»

І коли Богдан Хмельницький кинув заклик: «З'єднаймося, браття, повстанемо за віру православну, відновимо волю народу нашого і будемо єдині!» – його підтримали. Разом з сином Тимофієм і найближчими товаришами він у грудні 1647 р. подався на Запоріжжя. І саме звідси, з споконвічної козацької праматері почав організовувати повстання. Тут 19 квітня 1648 р. його було обрано гетьманом, звідси він звернувся до народу із закликом до боротьби проти панства.

Будучи стратегом і дипломатом, Хмельницький перед цим уклав угоду з кримським ханом, який пообіцяв допомогу. З цього часу протягом всієї Визвольної війни татари будуть союзниками Хмельницького – зрадливими, непевними, які принесуть немало горя й біди, але союзниками, без яких обійтись було неможливо хоча б тому, щоб не стали вони союзниками інших і не вдарили у спину.

Вже на початку травня повстанське військо під Жовтими Водами і Корсунем вщент розгромило коронну армію, очолювану гетьманами М. Потоцьким і М. Калиновським, – головні сили польського війська в Україні.

Ці перші перемоги засвідчили не лише полководницький талант Богдана Хмельницького і енергію, з якою він вів підготовку повстання, а й те, що для Визвольної війни був готовий ґрунт: вся козацько-селянська Україна сприйняла його заклик як давно очікуваний і бажаний. І гетьман Потоцький був правий, коли писав королю перед повстанням про те, що Хмельницький і його сподвижники були, по суті, «у змові зі всіма козацькими полками і зі всією Україною». Жовтоводська і Корсунська перемоги Хмельницького стали поштовхом до всенародного повстання, яке охопило невдовзі всю Україну.

Участь Хмельницького в козацько-селянських війнах відіграла величезну роль у формуванні його як державного діяча, політика, полководця. Козацько-селянські війни 30-х рр. XVII ст. мали міжнародне значення й набули загальноєвропейського розголосу. До них виявляли постійний інтерес держави, які в той час визначали політичний клімат у Європі, зокрема Франція, Іспанія, Швеція і особливо – Ватикан.

Уже в цих перших битвах були поряд з ним його побратими, з якими і у майбутньому досягав перемог. Це і Максим Кривоніс, і Данило Нечай, і Іван Богун, і Іван Ганжа, і Михайло Кричевський, і інші його соратники. З ними були виграні битви і під Пилявцями (1648), і під Зборовом (1649), і під Батогом (1652), і під Жванцем (1653).

І, незважаючи на програму через ханську зраду битву під Берестечком (1651), Хмельницький виявив себе справжнім полководцем і знавцем військової справи. Головною його стратегічною рисою була рішучість наступальних дій з метою розгрому ворога по частинах у відкритому бою. Хмельницький виступив як новатор і носій передових ідей у воєнному мистецтві, його знамениті засади, демонстративні атаки, удавані відступи та інші тактичні прийоми далися взнаки не одному польсько-шляхетському воєначальникові.

1630-ті роки стали важливим етапом у формуванні суспільно-політичних поглядів Б. Хмельницького. Окремі, фрагментарні дані джерел дозволяють висловити здогад, що Богдан належав до патріотично настроєних кіл козацтва. Так, відомий польський історик другої половини XVII ст. В. Коховський засвідчує його участь у повстанні 1630 р. під проводом Тараса Федоровича, під час якого вперше було сформульовано програму, що поєднувала вимоги соціально-економічного й національно-визвольного характеру. Якщо тоді він найімовірніше перебував серед рядових козаків, то в повстанні 1637-1638 рр. під проводом П. М. Бута (Павлюка) уже виступив, як представник старшини. Він займав дуже відповідальну посаду військового писаря й треба гадати, що саме тоді Хмельницький навчився всім тонкощам організації повстання. Принаймні, можна побачити надзвичайну схожість у діяльності штабу Павлюка навесні 1637 р. і в заходах Хмельницького взимку 1648 р. Взагалі, треба сказати, що Богдан жодної краплини своєї величезної енергії не витрачав дарма. Подивимось лише, яку

дивовижну кар'єру він зробив за десять років: з рядового козака, напівшляхтича-напівплебей він став настільки значним представником реєстрової старшини, що навіть участь у повстанні не скомпрометувала його перед польським урядом. Незабаром Хмельницький становиться чигиринським сотником і залишається ним до 48-го року. У 40-х роках він грав не останню роль у польській політиці: восени 1644 р. відвідує Варшаву й має розмову з французьким послом. Трохи пізніше супроводжує Івана Сірка в подорожі до Франції (у Фонтенебло), можливо, приймає участь в облозі Дюнкерка восени 1645 р. разом з 2600 іншими козаками, що їх найняли французи. Проте не забував Хмельницький і про інтереси звичайного козацтва, якими після поразки повстання Польща завзято нехтувала. Він негативно сприйняв «Ординацію війська Запорозького», прийняту в травні 1638 р. на сеймі. «Ординація» передбачала ліквідацію козацького стану та його юрисдикції, оскільки всі козаки, за винятком 6 тис. реєстровців, «оберталися у хлопів». Та й ті перетворювались на одну з складових частин польського війська: раніше виборних полковників і осавулів тепер призначали з-поміж шляхти, ліквідовувався козачий суд, Територія проживання обмежувалася Черкасами, Чигирином, Корсунем та іншими прикордонними містами. Хоча цей документ є скоріше свідченням короткозорості польського уряду, який замість умиротворення козаків, важливого знаряддя його зовнішньої політики, тільки роздратовував їх, усе-таки полякам вдалося здійснити розкол у лавах повстанців і переманити старшину на свій бік. Наслідки цього будуть набагато більшими, ніж розгром повстання 1637 р. Лояльність чи навіть пропольська орієнтація реєстрової старшини ще зіграють свою негативну роль під час революції. Хмельницький їх також відчує на собі, та поки його авторитет серед «черні» неухильно росте.

У той час, як Богдан здійснював кар'єру козацького ватажка, Україна переживала один зі спокійних періодів власної історії. Проте спокій цей був лише затишшям перед бурею. Поляки силою змусили українців тихо нести ярмо, але така ситуація не могла довго залишатися незмінною. Народ наш не заслуговував на такі умови життя, а іноземне гноблення настільки сильно гальмувало його розвиток, що у 1648 році передумови національної революції вже були повністю сформовані. У різних сферах розвитку українського суспільства визріли гострі суперечності з існуючим статусом України в складі Речі Посполитої, її політикою в українському питанні, з усталеними в ній суспільно-політичним ладом і системою соціально-економічних відносин.

3. Гетьманування Богдана Хмельницького

... Таких людей Провидіння Боже віками тільки породжує в людстві для особливих його намірів і призначень. Він, мавши незвичайний розум, був вельми добродушний і справедливий, у справах національних – безстрашний і заповзятливий вождь! Хоробрість його дорівнювала байдужості. У звитягах своїх ніколи не марнославився, а в невдачах зовсім не журився... Терпеливість його в найтяжчих трудах і подвигах ніяк його не зраджувала. Голод і спрагу, холод і спеку зносив він з цілковитим спокоєм. Отчизну свою і народ так любив, що спокоєм своїм, здоров'ям і самим життям завше йому жертвував без найменшого нарікання. Словом сказати, був найліпший у народі верховний начальник, а у війську безприкладний вождь.

«Історія русів»

Коли Богдан Хмельницький вийшов на історичну арену, українські землі знемагали під владою Речі Посполитої, яка у 1569 році об'єднала Польське королівство і Велике князівство Литовське. Польська шляхта прагнула привласнити величезні простори української землі та закріпачити її людей. Шлях до цього вона вбачала у полонізації України, окатоличуванні українців. І тому католицька церква благословляла будь-які безумства і розправи над непокірними. Злочини шляхти проти українського народу були страшними. Вони грабували, мучили, знущалися над людьми. Все це поєднувалося з образою національної гідності і віри.

Упродовж усього гетьманування Богдан Хмельницький проводив гнучку соціальну політику, запобігаючи загостренню соціально-економічних конфліктів у суспільстві, не допускаючи вибуху, за його власним виразом, «війни Русі з Руссю». Він виступав рішучим оборонцем православної віри, зокрема постійно піклувався про захист і примноження володінь Української православної церкви.

Протягом лютого-квітня 1649 р. вперше в історії вітчизняної суспільно-політичної думки було сформульовано національну державну ідею, яка передбачала створення незалежної соборної України й стала визначальною у визвольних змаганнях українців протягом наступних сторіч. І з цього часу вона вже ніколи не сходила з порядку денного політичної діяльності Богдана Хмельницького.

Розбудова молодого держави відбувалася у надзвичайно складній соціально-політичній обстановці. І саме тоді сповна розкрився державотворчий геній гетьмана.

В оточенні ворожих сил гетьманові доводилося маневрувати, йти на компроміси, часто відмовлятися від своїх планів і задумів. Але генеральної лінії свого життя, глибокий сенс якої полягав у визволенні рідної землі від ненависного іноземного гноблення і створенні незалежної соборної Української держави, Богдан Хмельницький дотримувався до останнього свого подиху.

Українська козацька держава, значною мірою побудована Богданом Хмельницьким, попри несприятливі зовнішньополітичні умови, зуміла втриматися на карті Європи понад 150 років.

3. 1. Зовнішня політика

Підіймаючи повстання проти польського панування Богдан Хмельницький розумів, що без допомоги зовнішніх сил він не обійдеться, тож велика увага приділялася зовнішній політиці. Гетьманська держава Хмельницького підтримувала зовнішньополітичні зв'язки з: Кримським ханством, Османською імперією, Трансільванським князівством, Молдавським князівством, Волоським князівством, Венеціанською республікою, королівством Швеція, курфюрством Бранденбург, Московським князівством, Австрійською монархією Габсбургів, великим князівством Литовським, Угорським королівством. Підтримання активних зовнішньополітичних зв'язків вимагало неабияких коштів. За тодішніми звичаями усі іноземні посольства утримувалися коштом гетьманського уряду.

Як відомо, за правління Хмельницького розпочалася національно-визвольна війна українського народу. Однак підтримали її лише православні держави. Ряд католицьких держав (Австрія, Іспанія, князівства Південної Німеччини) підтримали Польщу. Отже, зайняли негативну позицію щодо визвольної боротьби українського народу. Оскільки Франція була ворогом Габсбургів і водночас католицькою державою, займала щодо визвольного руху українського народу негативну позицію. Це було зумовлено її політикою (опісля Вестфальського миру 1648 р.). Ворожо до подій в Україні поставився і Рим. Були держави, які словесно підтримували дії видатного гетьмана, однак жодної

військової допомоги надано не було. До таких держав відносяться: Московія, Молдова, Валахія. Вже протягом 1648 р. з'явилися підвалини національної держави. Проте внаслідок відходу армії в центральні райони було втрачено Західний регіон. Було проведено такі військові операції супроти Польщі: Жовтоводська, Корсунська, Пилявецька, Зборівська. Однак 8 серпня 1649 року було підписано Зборівський мирний договір. Богдану Хмельницькому вдалося домогтися зміцнення міжнародного становища держави, зростання її ролі як суб'єкта відносин у Східній і Південно-Східній Європі. В другій половині 1650 р. укладається угода з Портою про надання українським купцям права вільно плавати водами Чорного моря та про перебування у Стамбулі українського резидента. Ідучи на зближення з Портою, уряд якої надав гетьману титул «князя Руського», Хмельницький сподівався домогтися юридичного оформлення монархічного правління у формі спадкового гетьманату.

Влітку 1650 р. гетьман погодився прийняти турецьку протекцію – наприкінці року султан узяв його «під крила і протекцію неосяжної Порти». Вдалося уникнути загострення відносин з Московією (адже цього прагнули Польща і Крим) і домовитися з Трансільванією про координацію дій супроти Польщі. У серпні відбувся перший молдовський похід Богдана Хмельницького. У вересні 1650 р. гетьман змусив Василя Лупула (Лупу) – політичного лідера Молдавії, відмовитися від проведення антиукраїнської політики. Заради зміцнення політичних зв'язків з цією державою було домовлено про шлюб сина Хмельницького – Тимоша та донька Лупула – Розанди. Підтримувалися дружні стосунки з Валахією. Було налагоджено стосунки з Венецією, розпочався пошук взаєморозуміння зі Швецією. У 1651 р. було відновлено військові дії супроти Польщі. 18-30 червня відбулася найбільша битва національно-визвольної війни українського народу – Берестейська. 18 вересня 1651 р. було укладено мирний договір. У 1652 р. Польща зробила спробу перешкоджання військового союзу України та Молдови. 22 травня 1652 р. відбулася Батозька битва. Козацька Україна знову здобула незалежність. У 1654 р. розпочалися українсько-московські переговори. 8 січня 1654 р. було укладено Переяславський договір. За своїми формально-правовими ознаками договір передбачав встановлення відносин протекторату. У статтях договору з Московією Богдан Хмельницький домігся фіксації права на пожиттєве володіння булавою. Так було зроблено важливий крок до запровадження спадкоємності влади. Протягом 1654-1655 рр. українсько-московське військо вело бойові дії супроти Польщі. Проте 24 жовтня 1656 р. було укладено московсько-польське Віленське перемир'я. З цих причин Богдан Хмельницький вирішив шукати нових союзників у боротьбі супроти Польщі. Отже, 8 жовтня 1656 р. між Гетьманською державою та Трансільванією було укладено угоду про союз супроти Польщі. Юрій II Ракоці – трансільванський князь обіцяв надати допомогу Хмельницькому задля відвоювання Галичини і частини Білорусі. Трохи згодом Трансільванія підписала договір зі Швецією. Тепер Гетьманщина могла сподіватися на підтримку з боку ще однієї держави. Оскільки розбудова державної структури відбувалася на основі традицій Війська Запорізького, то й держава отримала назву «Військо Запорозьке». З 1654 р. в офіційному листуванні вживається термін «Мала Русь». Однак від початку 50-х років серед різних прошарків населення набирає поширення і така назва держави як «Україна». Організована Хмельницьким дипломатична служба забезпечила прорив на шляху до визнання козацької України урядами інших держав як суб'єкта міжнародних відносин, гетьман вважався одним із найвправніших дипломатів Європи XVII століття.

Невдачі (поразка українсько-семигородського походу, повстання козаків проти Хмельницького) підкосили здоров'я гетьмана, 27 липня 1657 року перестало битися серце творця Української національної держави.

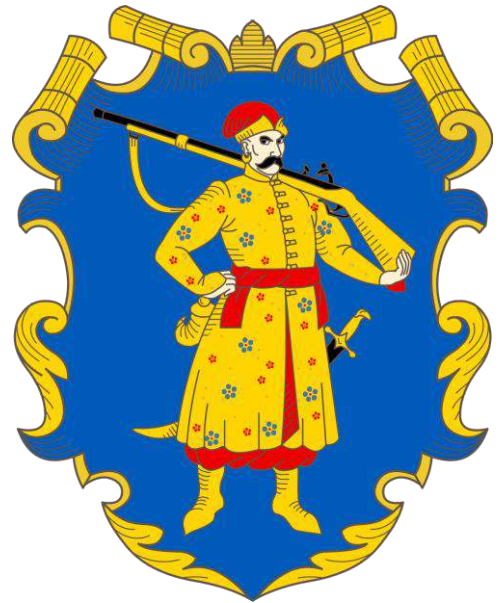
Зовнішня політика Богдана Хмельницького була багатогранною, він сподівався здобути для своєї держави якнайкращі умови розвитку. Цей діяч відродив українську державність і це його головна заслуга.

3. 2. Внутрішня політика

У надзвичайно складних умовах (зовнішніх і внутрішніх) доводилося утверджувати молоду українську державність. Не вистачало відповідних кадрів, інтелігенції, досвіду, селяни не були задоволені умовами Зборівського договору. Богдан Хмельницький у цей час продемонстрував справжню політичну мудрість, гнучкість, свої наміри здійснював наполегливо, твердо, долаючи різні перешкоди. За основу був взятий державницький досвід козаччини, зокрема військово-політичної організації Запорізької Січі.

Отже, держава отримала офіційну назву «Військо Запорізьке». Хоча від початку 50-х років, серед різних прошарків населення дедалі більше поширювалася і така її назва, як «Україна». До неї входили Київщина, Чернігівщина, Брацлавщина, Запоріжжя – близько 200 тис. кв. км. У ній проживало приблизно 2 млн. чол. Герб – зображення козака із шаблею при боці та рушницею на лівому плечі – використовувався на печатці Богдана Хмельницького. Спеціального прапора як символу держави не було. Частково його роль виконували гетьманські прапори, головний із них був білого кольору із колом, посередині якого розміщувався хрест в обрамленні 8 (по 4 з кожного боку) золотих і 2 червоних зірок. Столицею держави стало м. Чигирин, хоча значення Києва як центру тодішнього українського національного життя не применшувалося.

Верховним органом влади вважали генеральну військову раду, в роботі якої могли брати участь козаки, представники інших прошарків населення. Її скликали для вирішення найважливіших питань, а також для обрання генерального уряду (гетьмана і генеральної старшини). Однак через громіздкість і неефективність, вона не була постійно діючим органом, з часом її роль зменшилася. Замість неї діяла рада генеральної старшини (генеральна рада старшини або просто старшинська рада) з участю полковників, її ухвали мали визначальний вплив на прийняття рішень гетьманом.

Реально вища влада належала генеральному уряду, до складу якого входили гетьман і генеральна старшина: генеральний писар, генеральний обозний, генеральний суддя (у деяких наукових працях говориться про наявність двох генеральних суддів), два генеральні осавули. Гетьман стояв на чолі держави. Вважав себе формально залежним від Польської корони, фактично – володарем і князем Руських провінцій, тобто керівником України. Зовнішнім атрибутом гетьманської влади була булава і бунчук. Богдан Хмельницький мав широкі повноваження у військовій, адміністративній, фінансово-економічній, судовій, зовнішній галузях. Видавав загальнообов'язкові для всіх нормативні акти – універсали. Скликав генеральну (загальну) і старшинську ради, впливав на прийняті ними рішення. Його

авторитет і відповідно влада зміцнювалися, оскільки проводив свою політичну і соціально-економічну лінію послідовно, критично переосмислюючи помилки і прорахунки. Невипадково його називали найяснішим і від Бога даним гетьманом.

Генеральні старшини відповідали за окремі галузі управління. Генеральний писар очолював гетьманську канцелярію, у якій зосереджувалося виконання різноманітних завдань адміністративного, військового, судового, фінансового, дипломатичного характеру тощо. Зокрема, готував універсали на підпис гетьману, вів листування з полковниками, іншою старшиною. Генеральний обозний завідував не тільки всією артилерією, але й відповідав за матеріальне забезпечення країни. Генеральний суддя стежив за виконанням універсалів гетьмана, за вказівкою гетьмана чинив суд над винними з числа генеральної чи полкової старшини, розглядав справи про державні злочини, був найвищою апеляційною інстанцією для полкових і сотенних судів. Два генеральні осавули виконували важливу роботу з організації повсякденних військових справ: складали реєстр, вирішували питання боєздатності та дисципліни війська тощо.

Наступною була полкова влада: полковник, писар, обозний, суддя, два осавули. Тут також діяла полкова канцелярія. Ця влада здійснювала безпосереднє керівництво такою територіально-адміністративною одиницею, як полк-округ (не слід змішувати з подібним військовим підрозділом). Замість трьох воєводств вся територія держави була поділена на 16 полкових територіально-адміністративних одиниць (у народно-визвольній армії полків могло бути і більше). З них 9 правобережних і 7 лівобережних.

Кожен такий полк поділявся на сотні (від 10 до 20 залежно від території та населення), які були запроваджені замість повітів і які не треба плутати з відповідними військовими підрозділами. Тут діяла сотенна влада: сотник, писар, обозний, осавул, канцелярія.

Великими містами, що мали магдебурзьке право, управляли магістрати на чолі з обраними війтами, а малими містами і селами – отамани.

Нарешті, Запоріжжя стало окремою військово-адміністративною одиницею на чолі з кошовим отаманом і своєю старшиною. Воно мало внутрішню автономію і визнавало лише військову зверхність гетьмана.

Формування нового державного устрою було завершено вже до весни 1650 р. Він виявився не громіздким і вельми дієвим. Богдан Хмельницький домігся злагодженої та ефективної роботи державних органів, точного і негайного виконання місцевою владою прийнятих рішень чи їхніх розпоряджень.

Характерна особливість цієї влади полягала в тому, що вона поєднувала як цивільні, так і військові функції. Зокрема, генеральна старшина одночасно виконувала обов'язки військового штабу і кабінету міністрів; гетьман очолював уряд, держадміністрацію і був головно-командуючим армією. Подібні функції виконували полковники, сотники. Взагалі, саме військові переважно обіймали всі керівні державні посади через брак цивільної політичної еліти.

Потрібно звернути увагу і на те, що судова влада не була відокремлена від адміністративної. Були створені і діяли генеральний, полкові та сотенні суди. У містах і селах чинили суд війти та отамани. Судам підпорядковувались козаки, міщани, селяни. Вони діяли на основі звичаєвого, магдебурзького права, а також Литовського статуту.

Через те, що у тодішніх державотворчих процесах головну роль відіграло козацтво, козацька старшина і безумовно гетьман, то Військо Запорізьке можна назвати також козацько-гетьманською державою.

Виборність всіх урядовців (від гетьмана до сотника і війта), наявність таких колективних органів влади, як ради, дає підстави для висновку про те, що у тодішній українській державності були закладені основи республіканської форми правління.

Проте з часом верх взяла монархічна (гетьманська) тенденція. Богдан Хмельницький зосередив у своїх руках усі вищі державні функції, став по суті «єдиновладцем і самодержцем» України. Змінилося його титулування: Божою милістю гетьман Війська Запорізького. Загалом це була прогресивна тенденція у тодішніх екстремальних умовах, бо встановлення монархії у вигляді спадкового гетьманства

Хмельницьких сприяло б консолідації нації навколо державницької ідеї, давало б можливість уникнути в майбутньому боротьби старшини за булаву. Зрештою, така форма правління існувала в цей час у багатьох європейських країнах.

Власне глибоким розумінням історичних перспектив розвитку тодішньої української державності передусім, а не звеличенням власного роду, можна пояснити прагнення Хмельницького передати гетьманську булаву своєму синові Юрієві наприкінці життя. І за його наполяганням, таке рішення прийняла рада генеральної старшини в другій половині квітня 1657 р. Зважаючи на недостатню підготовленість 16-річного юнака, регентом, тобто опікуном, при ньому доручено бути генеральному писареві І. Виговському. Проте, як засвідчив дальший розвиток подій, козацька старшина не зрозуміла історичного значення цього курсу Богдана Хмельницького. І це призвело згодом до великої трагедії, до руйни, громадянської війни на українських землях.

Для матеріального забезпечення державного будівництва, ведення війни потрібні були значні кошти. Тому була створена власна фінансова система, яка успішно функціонувала. Як свідчать останні наукові дослідження (В. Смолій, В. Степанков, Л. Гвоздик-Прицак та інші), вже наприкінці 1649 р. розпочалось

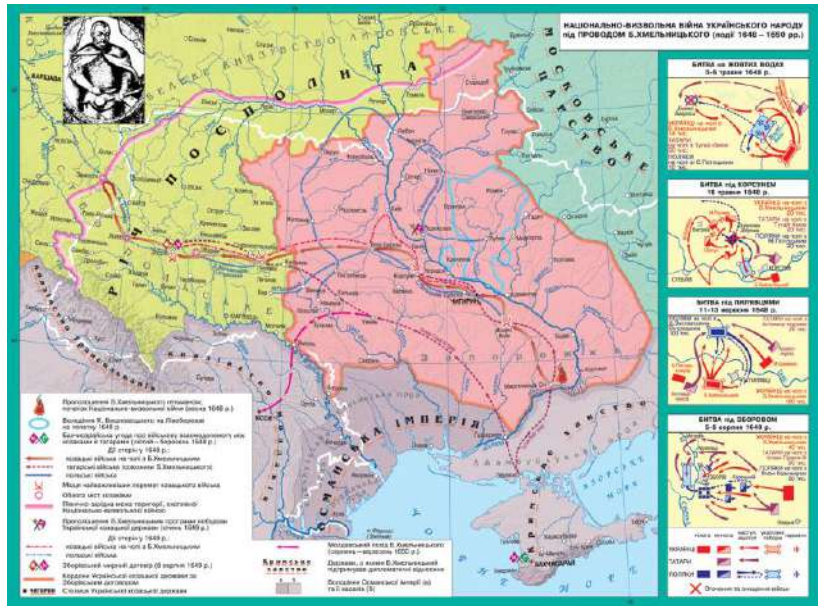
карбування національної монети, на якій з одного боку був зображений меч, а з другого – Богданове ім'я. Податки платило все доросле населення, крім реєстрових козаків (40-60 тис), які становили регулярне ядро національної армії. Значні прибутки давали оплати з млинів, горілчаних оренд, внутрішнього і пограничного мита, штрафи тощо. Богдан Хмельницький організував військовий скарб (казну), невіддільний від гетьманського, яким сам керував.

У 1657 році Хмельницький тяжко захворів, 27 липня 1657 року перестало битися серце творця Української національної держави. Раптова смерть Богдана Хмельницького зупинила його величезну діяльність, спрямовану на об'єднання всіх українських земель і зміцнення суверенітету Української держави. Гетьман був похований в Суботіві, у збудованій ним Іллінській церкві.

4. Державотворча спадщина

Відновлення в середині XVII ст. Української державності у формі Козацької держави – Гетьманщини – стало поворотним пунктом української історії. Відбулися доленосні зміни в усіх ділянках функціонування українства. Створення держави ліквідувало загрозу поступового спольщення української еліти, а за нею і всього суспільства. Були створені передумови для вільного, повнокровного розвитку українського світу.

Богдан Хмельницький був першим і, на жаль, останнім в історії України XIII–XX ст. політиком, який зумів не лише очолити боротьбу за національну незалежність, а й за допомогою гнучкої соціально-економічної політики об'єднати для досягнення цієї мети зусилля різних класів, станів і груп українського суспільства, пом'якшити гостроту соціальних суперечностей, запобігти їх переростанню в громадянську війну. Цим були створені сприятливі умови для завершення в основних рисах процесу формування Української держави. Важко переоцінити роль Хмельницького у становленні державного апарату та налагодженні його функціонування.

Велич його як політика й державного діяча полягає в тому, що на відміну від своїх наступників він урахував особливості політичного устрою Української держави та специфіку суспільних відносин, що склалися внаслідок Селянської

війни, зокрема пішов на визнання соціально-економічних завоювань селянства. На подібний крок була здатна людина справді реформаторської вдачі, спроможна відмовитися від усталених в епоху середньовіччя понять і поглядів.

За гетьманування Богдана Хмельницького на території Української держави були ліквідовані магнатське та шляхетське землеволодіння, фільварково-панщинна система господарства, кріпосницькі відносини, що зумовило грандіозний соціально-економічний переворот.

Славетний син українського народу, Богдан Хмельницький був полководцем європейського масштабу. Саме він створив одну з найсильніших армій у тодішній Європі, зумів належним чином озброїти її, значно підвищив ефективність української кінноти та артилерії. Блискучий стратег і тактик, прихильник блискавичних і рішучих дій, неперевершений майстер маневру, Хмельницький заслуговує на почесне місце в історії воєнного мистецтва – поряд із такими ушлявленими полководцями XVII ст., як англієць Олівер Кромвель, швед Густав II Адольф, поляк Ян Собеський, австрієць Євгеній Савойський.

Не можна не відзначити й виняткові дипломатичні здібності Богдана Хмельницького. За короткий час він зумів налагодити дипломатичну службу, яка уважно стежила за подіями у Східній та Південно-Східній Європі.

Гетьман сформулював ідею незалежної Української держави, здійснив принципову державну реформу в Україні, запровадив полковосотенний адміністративний устрій, створив регулярне військо, упорядкував податкову систему, судочинство, встановив дипломатичні стосунки з багатьма іноземними державами.

Шість років боротьби за Українську державу під час національно-визвольної війни нашого народу під проводом Хмельницького 1648-1654 років продемонстрували надзвичайно високий, як на

той час, рівень громадської зрілості наших предків. Перемоги українського війська над польською шляхтою, постать Богдана Хмельницького як державного діяча, полководця, дипломата, запорозькі козаки і їхня легендарна відвага та умілість у бойових діях викликали захоплення всього світу. В короткий строк і в екстремальних умовах бойових дій створена Богданом Хмельницьким козацька держава характеризувалася високими демократичними принципами самоврядування. При гетьманові України існував дорадчий орган – Рада Генеральної старшини, яка обговорювала найскладніші питання державного життя та поточні справи. Водночас на Запорозжжі діяла Рада січової старшини на чолі з січовим отаманом, яка приймала рішення, що стосувалися Запорозької Січі. Хмельницький запровадив ефективну податкову систему, збирався налагодити карбування власних грошей, встановив і підтримував дипломатичні стосунки з багатьма країнами Європи, зокрема з Польщею, Туреччиною, Молдавією, Італією, Волощиною, Австрією, Швецією, Трансільванією, які визнали Україну як суб'єкт міжнародного права. Водночас він організував ефективну і розгалужену службу безпеки. Великий канцлер литовський Ольбрахт Радзивілл писав у своєму щоденнику «про розвідників Хмельницького, котрих він мав повсюди, навіть у Венеції». Зібрані

відомості він умів використовувати для політичних цілей – своїми рішеннями захоплював ворогів зненацька.

Польський історик Людвік Кубаля, котрий присвятив багато років дослідженню життя й діяльності Богдана Хмельницького, порівнював українського гетьмана з його сучасником – вождем Англійської революції середини XVII століття Олівером Кромвелем, відзначаючи при цьому, що завдання у Хмельницького виявилось набагато складнішим, оскільки «він не мав у своєму розпорядженні вишколеної інтелігенції й засобів старої, сильної держави. Військо, фінанси, державне господарство, адміністрація, зносини з сусідніми державами – все це треба було створити... Він мусив добирати і вчити людей. Була то людина з кожного погляду надзвичайних вимірів, він переростав талановитих людей настільки, що переступав межі збагненого».

Однак молода держава одразу зіштовхнулася з величезними перешкодами. Вимушено скроєна на військовий лад, вона мусила постійно захищатися від зазіхань сусідів, які мали стосовно українських земель зовсім інші плани. Річ Посполита докладала відчайдушних зусиль, щоб відновити можливість татарських набігів на українські землі. Московія, яка від кінця XV ст. виношувала плани приєднання усіх земель колишньої Київської Русі до «царської вотчини», вже невдовзі після Переяславської ради 1654 р. розпочала наступ на українську державність, прагнучи втягнути Гетьманщину до свого політичного тіла.

Та найголовнішою проблемою була відсутність внутрішньої єдності. Нова українська еліта не встигла консолідуватися й щільно просякнути державницькими інтересами. Перевага приватних інстинктів над потребами держави виявилася

руйнівною для Гетьманщини. Якщо Богдан Хмельницький умів тримати лад в державі залізною рукою й не допускав внутрішніх заворушень, то його наступники виявилися не такими удатними, й Україна скотилася в прірву страхітливої Руїни, внаслідок якої була знищена українська державність на Правобережжі, а Лівобережна Гетьманщина потрапила під коток московського поневолення.

Але закладені в середині XVII ст. підвалини державності виявилися настільки міцними, що знадобилося понад сто років для їх розмивання. А пам'ять про існування власної держави живила всі подальші національно-визвольні змагання українців.

5. Вшанування пам'яті гетьмана

У шерензі українських національних героїв Богдан Хмельницький займає якщо не перше, то одне з перших місць. Його ім'я обросло численними легендами. Іноді навіть важко сказати, де тут закінчується правда й починається вигадка.

Про Хмельницького багато написано – і творів художніх, і наукових. Це й твори «давні», з XVII–XVIII ст., про які переважно знають хіба що фахові історики й літературознавці, й твори більш сучасні, відомі відносно широкому загалу. Якщо вести мову про українську літературу, то на увагу, безперечно, заслуговує монографія Миколи Костомарова «Богдан Хмельницький» – твір, який балансує між текстом художнім та науковим. Це була чи не найкраща розвідка цього автора, яка справила помітний вплив на творення позитивного образу Хмельницького в очах українофілів другої половини XIX – початку XX ст. Книга перевидавалася й у порівняно недавні часи, отже, й далі продовжує справляти свій вплив.

Михайло Грушевський присвятив особі й діянням Хмельницького другу частину VIII і увесь IX том своєї знаменитої «Історії України-Руси». Ні одному українському діячу він не приділив так багато уваги в своєму гранд-нарративі, як «батькові Хмелеві». Історик вважав (і не безпідставно), що Хмельниччина помітно вплинула на розвиток України, змінила її історію.

В українській історіографії існує чимало розвідок, які розповідають про діяння Хмельницького або мають стосунок до цієї теми. Те саме можна сказати про історіографію польську й російську. Є відповідні роботи і в історіографіях західноєвропейських, зокрема німецькій та французькій. Особливо в останній повезло Хмельницькому.

Навіть відомий французький письменник XIX ст. Проспер Меріме присвятив Хмельницькому цілу книгу. Ця праця спершу публікувалася в науковому часописі «Журналь де Саван» (№ 5–8 за 1863 рік), але швидко набула такої популярності у Франції, що витримала за рік чотири перевидання. Варто відзначити, що відомий французький письменник дав надзвичайно високу оцінку Хмельницькому. «Обраний поводитирем малого народу, – писав Меріме, – оточений могутніми сусідами, той чоловік присвятив усе своє життя боротьбі за його незалежність. Він спритно сіяв розбрат у стані ворогів, зміцнював єдність керованих ним полків, був безстрашним воїном, глибокодумним політиком, розважним при перемогах, стійким і непохитним при невдачах. Щоб здобути європейське визнання, Хмельницькому забракло хіба що більш цивілізованого народу...».

Хмельницький став героєм численних художніх творів у літературі українській. Це – монументальна трилогія Михайла Старицького «Богдан Хмельницький». Той же автор написав драму з аналогічною назвою. Авторами художніх творів про славнозвісного козацького гетьмана є Юрій Косач, Іван Ле, Натан Рибак, Павло Загребельний, Ліна Костенко тощо.

Доволі відомою свого часу була драма Олександра Корнійчука «Богдан Хмельницький». Він же автор кіносценарію радянського фільму із такою назвою. Також Корнійчук разом зі своєю дружиною Вандою Василевською є авторами лібрето опери «Богдан Хмельницький», музику до якої написав Костянтин Данькевич (1905–1984). І згаданий кінофільм, і опера користувалися популярністю в радянські часи. Опера «Богдан Хмельницький» мала три редакції (дві за радянських часів, в 1951 і 1953 рр., і одну за часів незалежності в 2006 р.). Третя редакція була створена в зв'язку з її постановкою Донецьким театром опери і балету.

Образ Хмельницького знайшов втілення в українській музиці і через творчість Т. Шевченка. В українській рок-музиці знайшли своє прочитання вірші «Стоїть в селі Суботові...» у пісні «Суботів» та «Розрита могила» у однойменній пісні гурту «Кому Вниз» (1990). Йому присвячено однойменний марш записаний Людомиром Петкевичем.

За роки незалежності в Україні було знято два художні фільми, героєм яких був Хмельницький. Це фільми режисера Миколи Мащенка «Богдан-Зиновій Хмельницький» (2006), де переважно розповідається про битву під Збаражем, та режисера Валерія Ямбурського «Гетьман» (2015). У останньому йдеться про конфлікт Хмельницького із польським шляхтичем Данилом Чаплинським, а також про міфічну історію кохання козацького ватажка до Гелени Чаплинської. Щоправда, ні один, ні другий кінофільми великого розголосу не викликали.

Проте значний резонанс викликав в Україні польський фільм режисера Єжи Гофмана «Вогнем і мечем» (1999), де роль Хмельницького зіграв відомий український актор Богдан Ступка. Фільм викликав неоднозначну реакцію в українському соціумі. Деякі представники націоналістичних угруповань вважали, що він має антиукраїнський характер. Адже фільм був екранізацією роману Генріка Сенкевича, де помітні були антиукраїнські акценти. Однак Гофман у своєму фільмі намагався їх згладити. Що, зрештою, йому вдалося. А блискуча гра Богдана Ступки, яскраві батальні сцени, де українські козаки перемагають поляків, навіть давали підстави говорити про певне проукраїнське спрямування фільму.

Сам же Гофман заявляв про свої проукраїнські настрої. Він став режисером документального фільму «Україна: становлення нації», де в позитивному плані висвітлювалося українське минуле.

Вшанування пам'яті про Хмельницького в Україні не може зрівнятися з вшануванням пам'яті інших діячів. Так, візитною карткою Києва є пам'ятник Богдану Хмельницькому біля Софійського собору, де його зображено верхи на коні.

Пам'ятники йому встановлені у містах Чигирин на Богдановій горі, Хмельницькому, Черкасах, Запоріжжі, Нікополі, Скалаті, селі Суботові, у багатьох інших населених пунктах України.

Пам'ятний знак Хмельницькому знаходиться на острові Хортиця, де існувала Запорізька Січ. На ньому є такий напис: «У січні 1648 р. біля о. Хортиця запорізькі козаки на чолі з Б. Хмельницьким вперше розгромили загін польських гнобителів».

Іменем Хмельницького названі й міста. В 1954 році, у рік 300-літнього ювілею Переяславської ради, місто Проскурів було перейменовано на Хмельницький, а в 1943-му місто Переяслав – на Переяслав-Хмельницький.

Іменем Богдана Хмельницького названі вулиці і площі в багатьох містах і селах України. Є такі вулиці й у містах Росії, Білорусі й Казахстану. Зокрема, в цих державах вулиці Хмельницького знаходяться в столичних містах. У Москві вулиця Богдана Хмельницького – це колишня Маросейка (саме на ній після Переяславської ради селилися вихідці з Малоросії, тобто України). У Казахстані вулиці Хмельницького є в колишній столиці Алма-Аті й нинішній Астані. Існують проспекти Богдана Хмельницького – у Дніпрі, Мелітополі, а ще у місті Білгороді, що зараз в складі Російської Федерації, але знаходиться на українській етнічній території.

Ім'я козацького гетьмана присвоєне Національній академії Державної прикордонної служби України в місті Хмельницькому та Черкаському національному університету. Нині у Чигирині діє музей Богдана Хмельницького, де історія війни під проводом цього діяча представлена в численних експозиціях.

Портрет Богдана Хмельницького зображено на банкоті номіналом 5 гривень. Також Національний банк України випускав в обіг пам'ятні монети номіналом 200000 карбованців з 19 липня 1995 року, номіналом 1000000 карбованців (срібло) з 21 червня 1996 року та номіналом 10 гривень з 24 грудня 2015 року.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 10 жовтня 1943 р. був встановлений орден Богдана Хмельницького, призначений для нагородження командирів та бійців, які особливо відзначилися під час звільнення радянської землі від німецьких загарбників.

Орден Богдана Хмельницького встановлений у сучасній Україні для нагородження громадян України за особливі заслуги у захисті державного суверенітету, територіальної цілісності, у зміцненні обороноздатності та безпеки України. На його честь також названо 69 курінь Пласту імені Богдана Хмельницького.

Також Хмельницький належить до одного з найбільш знаних представників українства в світі. У Вікіпедії є 47 статей-біографій про цього діяча різними мовами. До найбільш об'ємних серед них належать статті не лише українською, російською, румунською, польською мовами (що загалом зрозуміло), але й... китайською.

Словом, Богдан Хмельницький став примітною фігурою у символічному світі українців. Він «зустрічається» практично на кожному кроці – у назвах вулиць, на грошових купюрах, можна «зустрітися» з його пам'ятниками, різноманітними зображеннями тощо.

Пам'ятник Богдану Хмельницькому в Києві

Пам'ятний знак Богдану Хмельницькому на острові Хортиця

Банкнота номіналом 5 гривень

*Пам'ятні монети номіналом 20000 карбованців з 19 липня 1995 року
1000000 карбованців з 26 червня 1996 року
10 гривень з 24 грудня 2015 року*

*Орден Богдана Хмельницького I ступеня
Орден Богдана Хмельницького II ступеня
Орден Богдана Хмельницького III ступеня*

Музей Богдана Хмельницького в Чигирині

Національна академії Державної прикордонної служби України в місті Хмельницькому

Список використаної літератури

Матеріали про життя і творчість

1. Белянінова А. Історичні джерела про Богдана Хмельницького як політика і людину / А. Белянінова // Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика викладання. – 2016. – № 6-7. – С. 22-27.
2. Бердута М. Богдан Хмельницький / М. Бердута // Історичні постаті. Гетьмани України. – Харків, 2004. – С. 15-37.
3. Богдан Хмельницький // Видатні постаті в історії України (IX-XIX ст.). – Київ : Вища шк., 2002. – С. 160-164.
4. Богдан Михайлович Хмельницький // Видатні українці. – Харків, 2008. – С. 31-35.
5. Богдан Хмельницький // Історія України в особах: Козаччина. – Київ, 2013. – С. 32-46.
6. Богдан Хмельницький як герой легенд // Попельницька О. 100 великих міфів і легенд України / О. Попельницька. – Київ, 2009. – С. 226-230.
7. Богдан Хмельницький // Дашкевич Я. Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури / Я. Дашкевич. – Львів : „Піраміда”, 2007. – С. 99-138.
8. Богдан Хмельницький // 100 великих українців. – Київ : Видавництво Арій, 2010. – С. 88-93.
9. Богдан Хмельницький // Сто найвідоміших українців. – Київ : Компанія ОСМА, 2015. – С. 127.
10. Богдан Хмельницький // Український пантеон. – Київ, 2013. – С. 66-71.
11. Богдан-Зіновій Хмельницький // Венцева Н. Вивчення історичних постатей на уроках історії України у 8 класі / Н. Венцева. – Харків, 2010. – С. 23-31. – (Б-ка журн. «Історія та правознавство»; Вип. 9 (81)).
12. Богдан-Зіновій Михайлович Хмельницький // Реєнт О. П. Усі гетьмани України / О. П. Реєнт. – Харків : Фоліо, 2007. – С. 59-95.
13. Брехуненко В. Українська держава доби Богдана Хмельницького / В. Брехуненко. – Київ, 2009. – 64 с.
14. Вечерський В. Богдан Хмельницький / В. Вечерський // Народне мистецтво. – 2010. – № 3-4. – С. 48-51.
15. Врадій Л. Будівничий Української козацької держави / Л. Врадій // Україна козацька. – 2014. – № 17-24. – С. 18-19.
16. Гетьманат в Україні другої половини XVII – кінця XVIII ст. // Петровський В. Історія України: неупереджений погляд / В. Петровський. – Харків, 2008. – С. 126-212.
17. Гетьманські клейноди й особисті речі Богдана Хмельницького : [булава, прапор, шабля, нагайка, кубки, шапка, водосвятна чаша] // Нізовський А. 100 великих реліквій і скарбів України / А. Нізовський. – Київ, 2009. – С. 27-43.
18. Голик О. «Встане Україна. І розвіє тьму неволі... » : [оцінка Б. Хмельницького у поезії Т. Шевченка «Стоїть в селі Суботові...»] / О. Голик // Українська мова і література в школах України. – 2018. – № 3. – С. 50-51.

19. Головня В. Передумови національно-визвольної війни. Богдан Хмельницький / В. Головня // Історія України. – 2014. – № 22. – С. 18-25.
20. Горобець В. Хмельницький Богдан-Зіновій Михайлович / В. Горобець // Києво-Могилянська Академія в іменах 17-18 ст. – Київ, 2001. – С. 568-570.
21. Греченко В. Хмельницький Богдан (Зіновій) Михайлович : гетьман України, видатний державний діяч і полководець, творець української козацької держави / В. Греченко // Державні, політичні та громадські діячі України: політичні портрети. – Київ, 2002. – С. 96-100.
22. Грушевський М. С. Про батька козацького Богдана Хмельницького / М. С. Грушевський. – Дніпропетровськ : Січ, 1993. – 55 с.
23. Губський Б. Богдан Хмельницький: від державної ідеї до Української козацької держави / Б. Губський // Хроніка-2000. – Київ, 2001. – Вип. 45-46. – С. 33-45.
24. Державницькі спрямування гетьмана України Б. Хмельницького // Пасічник М. С. Історія України та її державності : тексти лекцій / М. С. Пасічник. – Львів, 2008. – С. 165-170.
25. Журавльов Д. В. Хто є хто в українській історії / Д. В. Журавльов. – Харків, 2011. – С. 144-151.
26. Заклинський М. Хмельницький як полководець / М. Заклинський // Хроніка-2000. – Київ, 2001. – Вип. 45-46. – С. 359-371.
27. Зіновій Теодор (Богдан) Хмельницький // Клімов А. А. Україна. 101 видатна постать / А. А. Клімов. – Харків : Веста, 2009. – С. 16-17.
28. Зовнішня політика Богдана Хмельницького // Історія та правознавство. – 2018. – № 13-14. – С. 32-35.
29. Зяцьєв С. Гетьман, за яким пішов увесь український народ / С. Зяцьєв // Народна армія. – 2016. – 13 жовт. – С. 21.
30. Коновал О. Богдан Хмельницький – гетьман України : (Історичними шляхами) / О. Коновал // Молода Україна. – 1968. – Ч. 159. – С. 5-8.
31. Кралюк П. М. Богдан Хмельницький : легенда і людина / П. М. Кралюк. – Харків : Фоліо, 2017. – 282 с.
32. Легендарний вождь українського народу. Гетьман Богдан Хмельницький // Мельничук Г. 1000 незабутніх імен України / Г. Мельничук. – Київ : Школа, 2005. – С. 26-27.
33. Незайдена могила Б. Хмельницького // Сто великих загадок історії України. – 2008. – С. 225-226.
34. Новик М. Остання таємниця Богдана Хмельницького : обставини поховання і місцезнаходження могили гетьмана / М. Новик // Народна творчість та етнографія. – 2005. – № 6. – С. 46-49.
35. Образ Богдана Хмельницького в давній українській літературі // Шевчук В. Муза Роксоланська: Українська література XVI-XVIII століть: Кн. 2 / В. Шевчук. – Київ, 2005. – С. 91-105.
36. Пам'ятник Богдану Хмельницькому у Києві // Україна: хронологія розвитку. Імперська доба. 1800-1917 рр. – Київ, 2011. – С. 382-383.

37. Портрети Богдана Хмельницького : знані й незнані // Ковалевська О. Таємниці козацьких портретів / О. Ковалевська. – Київ : ТОВ „Видавництво „Кліо”, 2019. – С. 7-30.
38. Савчук Ю. Гетьманські клейноди та особисті речі Богдана Хмельницького / Ю. Савчук // Народне мистецтво. – 2010. – № 3-4. – С. 52-57.
39. Світова велич Богдана // Апанович О. Розповіді про запорозьких козаків / О. Апанович. – Київ, 1991. – С. 149-162.
40. Сергійчук В. «Я сам князь у князівстві своїм» / В. Сергійчук // Голос України. – 2017. – 18 жовт. – С. 12-13.
41. Смолій В. Державотворча спадщина Богдана Хмельницького та сучасність / В. Смолій // Хроніка-2000. – Київ, 2001. – Вип. 45-46. – С. 18-27.
42. Смолій В. Молоді літа гетьмана Хмельницького: турецький і татарський досвід / В. Смолій // День. – 2015. – 7-8 серпня. – С. 11.
43. Смолій В. А. Богдан Хмельницький / В. А. Смолій. – Київ : Либідь, 1995. – 624 с.
44. Спільні та відмінні ознаки діяльності гетьманів Івана Виговського та Юрія Хмельницького // Історія України. – 2015. – верес. (№ 18). – С. 17.
45. Степанков В. Богдан Хмельницький / В. Степанков // Історія України в особах: Козаччина. – Київ : Україна, 2013. – С. 31-46.
46. Таємниця портрету гетьмана Богдана Хмельницького // Уривалкін О. Таємничі грані історії / О. Уривалкін. – Київ, 2007. – С. 318-324.
47. Тарасюк Н. Історія дослідження. Історичні постаті в українській та західноєвропейських літературах / Н. Тарасюк // Українська мова та література. Шкільний світ. – 2016. – № 5-6 (берез.). – С. 78-83.
48. Тарасюк Н. Образ Богдана Хмельницького. Творчість Проспера Меріме й Ліни Костенко / Н. Тарасюк // Українська мова та література. Шкільний світ. – 2017. – № 5-6 (берез.). – С. 75-83.
49. Терещенко Ю. В. Визвольні процеси в Англії та Україні XV ст. / Ю. В. Терещенко // День. – 2019. – 2-3 серп. – С. 20.
50. Характеристика діяльності Богдана Хмельницького // Антонович В. Б. Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори / В. Б. Антонович. – Київ, 1995. – С. 190-194.
51. Хмельницький Богдан (Зіновій) Михайлович : [державний діяч, полководець, Гетьман України(1648-1657)] // Шаров І. 100 видатних імен України / І. Шаров. – Київ, 1999. – С. 443-448.
52. Хмельницький Богдан-Зіновій (1595-1657) // Апанович О. Козацька енциклопедія для юнацтва : книга статей про історичне буття українського козацтва. – Київ, 2009. – С. 589-610.
53. Чухліб Т. Богдан Хмельницький / Т. Чухліб // Гетьман. – 2013. – № 6. – С. 24-35.
54. Чухліб Т. Чорноморська доктрина Гетьмана Хмельницького, або Як козаки з турками замирювалися / Т. Чухліб // День. – 2015. – 12-13 черв. – С. 8.
55. Шурхало Д. Повстання, що змінило історію: 370-річчя Хмельниччини / Д. Шурхало // Гетьман. – 2018. – № 1-2. – С. 52-55.

56. Шурхало Д. Повстання, яке змінило історію: 370-річчя Хмельниччини / Д. Шурхало // Історія та правознавство. – 2018. – № 16-18. – С. 3-6.

Електронні ресурси

1. Біографія Богдана Хмельницького [Електронний ресурс] // Google Sites : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Б. м.], 2019. – Режим доступу: <https://sites.google.com/site/bogdanhmelnickij2016/> (дата звернення: 7.08.2020). – Назва з екрана.
2. Богдан Хмельницький – державний, політичний і військовий діяч [Електронний ресурс] // History : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Б. м.], 2009-2019. – Режим доступу: <https://history.vn.ua/book/ukrzn0/44.html> (дата звернення: 7.08.2020). – Назва з екрана.
3. Богдан Хмельницький [Електронний ресурс] // Dovidka.biz.ua : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Б. м.], 2013–2020. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 27.07.2020). – Назва з екрана.
4. Богдан Хмельницький [Електронний ресурс] // Музей становлення української нації : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Б. м.], 2017. – Режим доступу: <https://www.museumsun.org/person/3/> (дата звернення: 27.07.2020). – Назва з екрана.
5. Богдан Хмельницький – біографія та історичний портрет [Електронний ресурс] // Моя Україна : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Б. м.], 2016-2020. – Режим доступу: <https://myukraine.org.ua/bohdan-khmelnysky/> (дата звернення: 29.07.2020). – Назва з екрана.
6. Богдан Хмельницький [Електронний ресурс] // Інститут історії України : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Б. м.], 2016. – Режим доступу: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe> (дата звернення: 31.07.2020). – Назва з екрана.
7. Богдан Хмельницький як політик і людина [Електронний ресурс] // Всеосвіта : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Б. м.], 2016-2020. – Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/bogdan-hmelnickij-ak-politik-i-ludina-6510.html> (дата звернення: 3.08.2020). – Назва з екрана.
8. Богдан Хмельницький : історія гетьмана [Електронний ресурс] // ZN,UA : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Б. м.], 2020. – Режим доступу: <https://spadok.org.ua/ukrayinske-kozatstvo/bogdan-khmelnyskyy-istoriya-getmana> (дата звернення: 3.08.2020). – Назва з екрана.
9. Видатний державний діяч, полководець і дипломат Богдан Хмельницький [Електронний ресурс] // ОСВІТА. UA : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Б. м.], 2007–2019. – Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/history/31866/> (дата звернення : 31.07.2020). – Назва з екрана.
10. Гетьман Богдан Хмельницький [Електронний ресурс] // Ветерани. UA : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Б. м.], 2016-2019. – Режим доступу: http://veterano.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=6907:getm

- [an-bogdan-khmelnitskij&catid=9&Itemid=112](#) (дата звернення: 5.08.2020). – Назва з екрана.
11. Гетьман Богдан Хмельницький [Електронний ресурс] // Цей день в історії : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Б. м.], 2001–2020. – Режим доступу: <https://www.jnsm.com.ua/h/0204T/> (дата звернення: 29.07.2020). – Назва з екрана.
 12. Гетьман Богдан Хмельницький – людина, що створила епоху [Електронний ресурс] // ОСВІТА. UA : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Б. м.], 2019. – Режим доступу: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/getman_bogdan_hmelnitskiy_lyudina_scho_stvorila_epohu_350-richchyu_vid_dnya_konchini_prisvyachuet.html (дата звернення: 5.08.2020). – Назва з екрана.
 13. День в історії – народився Богдан Хмельницький [Електронний ресурс] // galinfo : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Б. м.], 2005-2018. – Режим доступу: https://galinfo.com.ua/news/den_v_istorii_narodyvsya_bogdan_hmelnitskiy_24819_1.html (дата звернення: 7.08.2020). – Назва з екрана.
 14. Цікаві факти про Богдана Хмельницького [Електронний ресурс] // VSEUA : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Б. м.], 2020. – Режим доступу : <https://vseua.info/tsikavi-fakti-pro-bogdana-hmel-nits-kogo/> (дата звернення: 6.08.2020). – Назва з екрана.
 15. Цікаві факти про Богдана Хмельницького [Електронний ресурс] // Всеосвіта : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Б. м.], 2017-2020. – Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/cikavi-fakti-pro-bogdana-hmelnitskogo-102856.html> (дата звернення: 6.08.2020). – Назва з екрана.

Серія "Бібліотечка рефератів"

Світова велич Богдана

*Інформаційно-бібліографічні матеріали
до 425-річчя від дня народження гетьмана Богдана Хмельницького*

Укладач: Вікторія Юріївна Логвиненко

Редактор	Г. С. Волкова
Комп'ютерна верстка	О. М. Якубовський
Комп'ютерний набір	В. Ю. Логвиненко
Відповідальна за випуск	С. В. Сичова

Підписано до друку 32 стор. Тираж 3 прим.
Полтавська обласна бібліотека для юнацтва імені Олесея Гончара
36039, м. Полтава, вул. Гончара, 25а
<http://libgonchar.org>
E-mail: pobugonchara@ukr.net

